

Валентина ЖУК

І СТРУМ! ВИСОКОЇ НАПРУГИ

Нещодавно в Черкасах вийшла в світ книга нарисів журналістів Валентини Жук та Петра Жука «Іди і вір». Хороша книга. Автори — з першого випуску факультету журналістики Київського університету імені Т.Шевченка. А далі — журналістські стежки Черкащиною — від села до села, від міста до міста. І непрості дороги пам'яті — від року до року, від роду до роду...

Це останній нарис Валентини Жук, він не ввійшов до книги, якої їй не довелося вже побачити.

Хто першим підняв завісу над таємничим архіпелагом ГУЛАГ? Як хто? — здивуєтесь ви. Безперечно, російський письменник Олександр Солженіцин, за що й Нобелівську премію йому присуджено.

Але це не так.

Першим, хто відкрив для світової громадськості ГУЛАГ, був не Солженіцин з його повістю «Один день Івана Денисовича» (1962) і широко-масштабним документальним твором «Архіпелаг ГУЛАГ» (1970), і навіть не Іван Багряний з романами «Тигролови» (1946) та «Сад Гетсиманський» (1950), а вчитель із села Текуча Уманського району Георгій (Юрій) Тимофійович Карась-Галинський (Віталій Юрченко). Це він ще в 1931

році опублікував у Львівському видавництві «Червона калина» документальну книгу «Пекло на землі», а в 1934 році — триптих «Червоний чад» («Шлях на Соловки», «Усевлон», «Зі Соловецького пекла на волю»), у яких так рельєфно і образно описав події, що світова громадськість не повірила у реальність існування такого пекла на планеті. З різким осудом книги виступили представники Комуністичної партії Західної України, зокрема брати Тарас та Іван Крушельницькі. Через два роки їм довелося на власних долях переконатися у реальності такого пекла, коли після повернення з еміграції вся родина Крушельницьких зазнала жорстоких репресій.

Гостросюжетні, детективно-пригодницькі книги Карася-Галинського вражають не лише реальністю, детальністю опису дев'яток кіл пекла, динамічністю розвитку подій, а насамперед невмирущою вірою в перемогу Добра над Злом, світла над ніччю, драматизмом зіткнення людей різних ідеологій, уподобань...

У своїй передмові до п'ятитомного видання творів Юрія Яновського лицар честі і совісті України Олесь Гончар писав: «У кожному з розділів «Вершників» — буде то «Шаланда в морі», «Лист у вічність» чи «Дорога армій» — читач ніби відчуває струм високої напруги, художня конденсація тут доведена до краю, кожна сторінка вражає густотою письма». (Ю.Яновський. Тв. К. 1982. Т.1. С.8).

Це повною мірою стосується і триптиха Юрія Карася-Галинського. І коли б ці твори були видані в одній країні — то можна було б запідозрити, що хтось комусь «позичив» сюжетну лінію, і навіть окремі фрази, факти.

Пам'ятаєте, у Яновського, як зійшлися у герці брати Половці, у герці, де лютували шаблі, а з неба палило сонце. І квиління матері-чайки, благання батька...

І трагічна розв'язка — брат убиває брата — «точилися криваві бої, і Іван Половець загубив трьох своїх братів — одного роду — сказав Герт — та не одного з тобою класу».

Подібна трагедія мала статися і у братів Сави і Парфеня.

«Ми з Савою в повстанському загоні, а рідний брат його Парфень з червонцями гасає нам наздогін... Була запекла братня боротьба: не раз його шабля виблискувала в

повітрі, занесена над головою рідного брата...» (Віталій Юрченко. «Пекло на землі». Л. 1994. С.330).

І ось повстанці зненацька захопили Парфеня в полі.

«Навшпиньки підлізли до воза й заскочили з обох боків, міряючи револьверами.

— Сав... Син. Схамен... Я прокляну... — шугнув батько до Сави, вхопив за руку і впав на коліна лементячи.

— Зворушило й мене квиління старого, стоячи з витягнутою на Парфеня рукою, не відважуюсь натиснути курок. Тяглися прикрі хвилини мовчання.

— Зречешся комуни, бо помреш, — почав глухо-ненависно...

— ... Зречись отут, покинь червоних зайдів, бо ляжеш на місці! — заскреготав зубами Сава й націлівся до самих грудей.

— Сини мої, діти рідні, пожалійте нещасного, помиріться, — слізно благав, стоячи між ними на колінах, батько.

— ...Більшовиком і вмерти радий. Стріляйте! — затявся Парфень самопожертвовно.

— Ну так... — зціпив зуби Сава, крутнувши мавзером» (С.330)

Брати зійшлися в смертельному герці... Один за вільну Україну, другий — за інтернаціонал... А доля судилася інша... Вже в мирний час, на шляху поступу до «світлого майбутнього» чимось не вгодив своєму районному фюреру, потрапив у лімітний список «к.-р. елементів» Парфень — і вже, гідний вмерти від руки брата більшовиком, — опинився разом з односельцями-петлюрівцями на Соловках. І помирав у страшних муках

— і моральних, і фізичних на руках своїх колишніх ворогів. «Лежить запухлий, чорний, трясеться й бухикає. Я до нього. Побачив він мене. Що тобі? Може їсти, може холодно? А він рясніше плаче; не стогне, не зітхає, а сльози б'ють ключем. Безсилий і безпорадний, не міг я його вгамувати... Заходжу другого дня — він ледве ворушиться; вже не плаче, лише тупо-страдницьки дивиться з докором і благанням...» (С.328).

«Парфенова доля — це мученицький шлях тих, хто сміливо і активно шукав щастя пробудженій до життя нещасній Україні. Шукав Парфень уперто, болісно, офіруючи не раз життям...» (С.331).

У своїй книзі Юрій Карась-Галинський першим у світі детально описав (чого не зумів зробити навіть Солженіцин) беззатратну технологію знищення тоталітарним режимом людей в концтаборах. Якщо, скажімо, в Німеччині витрачалися величезні кошти для спорудження бараків, газових камер, трималися спеціальні загони охоронників, то в країні, яка будувала безкласове суспільство, все робилося надзвичайно просто...

Ось чергова партія в'язнів прибула до кінцевої зупинки... Довкола сніги. На нелюдному полустанку кілька колиб, — де розташувалося так зване управління...

«Вишикували. Старший скомандував:

— Кто служил у войсках ГПУ — вихаді наперьод... — Вийшло 4 людей.

— Мало. Комсостав Красной армії — вихаді на левую сторону. — Вийшло 15. І цих «мало». Їх записали і повели до «управління»...

— Кто желает служить в охране — вихаді в сторону.

— Нет желающих? — здивовано запитав старший...

— Кто желает — вихаді. Жалеть не будет. Лучше с винтовкой стоять, чем балана (дерево) таскать...

І по роздумі з лав потроху стали виходити. Набралось чоловік 80. Їх списали, оглянули, перепитали уважно — за що і на скільки літ засуджений, і декого в «управління», а декого назад у лави. Пішло до «управління» найбільше босяків. Вони цілком відповідали вимогам «конвоїра», зате селянських хлопців, засуджених за контрреволюцію, не взяли: це «подозрительная» стаття. (С.127–128).

Так із колишніх чекістів було сформовано «руксклад», із колишніх крадіїв «техсклад», «конвоїри».

«Стомлені, мокрі до голого тіла, аж опівдні другої днини припленталися ледве живі на «пересильний пункт»..., в середині пункту кипіла робота. Сотні сокири, плечей, здвигали будови...

Ще сьогодні ранком росла тут горда і розкішна сосна, безтурботно купаючись в снігах... І враз це споконвічне дике місце під немудрим цюком сокири і пилки перетворилося в житло людини». (С.128–129).

Так було в тридцятих, так було і в сорокових роках. Концтабори зводили власними руками, охороняли їх в'язні. І керували ними також в'язні-гепеушники. Від холоду, голоду, непосильної праці щодня гинули каторжани... Але це мало хвилювало табірне начальство. На місце загиблих — щодня прибували нові партії. А мертвих присипали снігом на поталу рисям, песцям, вовкам.

Десь на початку 60-х років вийшла книга Солженіцина «Один день Івана Денисовича». Книга вражала жорстокістю дійсності архіпелага ГУЛАГ, безвихідністю головного героя. Табірні умови перетворили його у людиноподібну істоту, безвільну, безпорадну. Єдиним смислом для якої було будь-що вижити.

Герої Віталія Юрченка — звичайні селянки, вчителі, священники, і просто босяки... Різні за віком, переконаннями. Це не бунтарі, роковані на смерть, не «вірні лєнінці» і не романтично настроєні борці з існуючою владою... Це звичайні люди. Але всіх їх об'єднує не — *вижити за будь-яку ціну, навіть за рахунок підлості, зради, перетворитися у людиноподібну тварюку, а — найперше залишитися Людиною... Людиною...* І це надавало їм сил у боротьбі за життя.

Це згуртовувало і з'єднувало людей. Так, людей, а не масу зацькованих, знедолених, підпалих духом напівмерців.

І коли випадала слухна година можливості для втечі — ще вчорашні напівмерці тягнулися до волі. Втікали поодиноці, групами. І навіть зі своїми конвоїрами... Їх ловили псами... Їх привселюдно розпинали для науки іншим на хрестах. Заживо спалювали на багатті... Катували і розстрілювали привселюдно... Ці сцени описані Віталієм Юрченком. Читати страшно...

«...Над вогнищем збили трое риштувань, до них прив'язали трьох в'їманих вояків-повстанців... Вони шкварчать, корчаться в муках. А Фірстов тут же на бочці промову каже: ось вам приклад, як Усевлон

дисципліну тримає.

Горіли сердешні в'язні, пекло кожного коло серця. Один селянин, побачивши на вогні людину, ахнув і задубів. Не одному вночі снилася ця воістину звіряча розправа...».

Але вже через кілька сторінок переконуєшся — залякування прилюдними стратами — ще більше утверджувало у каторжан упевненість: якщо із тисячі втеч лише один випадок, можливо, буде успішним — то чому ним не скористатися.

Щоб залучити місцеве населення до боротьби з втікачами — система почала заохочувати «ловців» грошима, виплачуючи за кожен голову по 10–15 карбованців... Це майже місячна зарплатня робітника.

І багато хто подався на цей мисливський промисел.

Та, сам подолавши тисячі кілометрів лісовими нетрями, болотами і злиденними хутірцями — автор з величезною любов'ю описує простих селянок, плотогонів і мисливців, зирян, самоїдів і росіян, які самі напівголодні, напівголі, всупереч залякуванню сексотів, міліції, чекістів, допомагали втікачам, чим могли — порадою, куснем хліба, сушеною рибою...

А два плотогони — на свій страх і ризик — навіть сховали втікача на плоту, а опісля допомогли влаштуватися на пароплав, що рухався до Ульяновська...

Наслідуючи корифеїв української літератури, зокрема І.С.Нечуя-Левицького, автор одіссеї втікача з надзвичайною точністю описує свій шлях із Соловків до України. Реалістичний опис настільки рельєфний, що читач, мимоволі розгорнувши мапу, — зможе

перевірити кожен його крок за кожен день, відчути себе співучасником у переборюванні труднощів утечі.

Але ось втікач опиняється в Києві. І після перебування у своїх знайомих — роздумує, який вибрати маршрут, щоб дістатися до родини. Як і ми колись у студентські роки, щоб проїхати додому без квитка — в пасажирських потягах — чіплялися на східці вагона не на центральному вокзалі, де було чимало стражів порядку — а добиралися до найближчої приміської станції — і вже там «атакували» пасажирський. Те ж саме робить і герой триптиха. З приміської станції він дістається Фастова — і вже звідти вибирає маршрут, як доїхати до Текучої, де проживали його брати і сестра, чи до дружини Марії Галинської, яка працювала в Первомайській містечковій трудовій школі. Як і казковий герой перед каменем з написом — підеш праворуч..., підеш ліворуч...

Перед таким вибором опинився і втікач... Перші два найкоротші і здавалося безпечні шляхи — Фастів — Умань, Фастів — Бірзула (нині Котовськ) — відразу відкинув, бо і в Умані, і в Бірзулі міг натрапити випадково на знайомих... Отже, залишається єдиний більш-менш безпечний шлях — Фастів — Бобринська (нині станція імені Т.Г.Шевченка) — Помічна — Первомайськ...

Але... Сів на пасажирський і вранці опинився у Знам'янці. Що за божевільний вчинок? Адже у Знам'янці, поблизу Холодного Яру, дислокувалися в той час значні військові формування, залізничний вузол знаходився під посиленним контролем міліції, співробітників транспортного відділення ДПУ.

Навіть в повоєнні п'ятдесяті роки волоцюги, безбілетники — обминали Знам'янку десятою дорогою... А тут — 30-ті роки, коли через неї гуркотили на північ товарняки із розкуркуленими спецпоселенцями. На кожному кроці — чекісти, сексоти, стражі порядку, спецохорона...

Це рівнозначно тому, що опинитися у вольєрі із зграєю тигрів, шакалів, гієн... Найменший необережний крок — і знову Соловки чи влучний постріл мисливців за черепами втікачів...

Про цю небезпеку, яка чатувала на кожному кроці у Знам'янці, втікач знав — і тому опинившись на станції, не став чекати чергового потягу, а відразу подався на привокзальну площу, де очікували на подорожніх візники... Йому повезло — трапився візник, який повертався в Зінов'євськ (нині Кіровоград). Щасливий випадок — і через дві-три години опинився у Лелеківці (околиці міста). Але і тут — не став чекати потяга в бік Помічної, а пішки попрямував на станцію Шостаківка... Звідти на товарняках дістався до станції Любашівка...

Автор детально описує всі пригоди цієї незвичайної подорожі. Зустрічі, розмови з попутниками... Де сідав, де стрибав...

І все-таки — для чого потрібна була така заяча петля — коли ввечері сів, а вранці міг опинитися із Фастова у Помічній. А звідти до Первомайська рукою подати.

Чому вибрав Знам'янку, потім добирався до станції Шостаківка...

Чому? А саме ці сторінки загадковості і розкривають протоколи допитів рідних і знайомих Карася-Галинського, проведених слідчими Уман-

ського відділення ДПУ у 1931–1932 та 1937–1938 роках.

Зокрема, голова КНС с.Текуча Л.Ю.Бик, даючи покази 15 грудня 1931 року, наголошував: у 1922 році Г.Т.Карась-Галинський вчителював у с.Грузьке поблизу станції Шостаківка. Крім того, у с.Грузьке проживали його родичі і близькі, надійні друзі — брати Микола і Андрій Копієватські, Пилип Василевський та інші.

Л.Ю.Бик також стверджував, що під час втечі Карась-Галинський чомусь заїжджав у Харків, а звідти в село Грузьке до Копієватських. До речі, до села Текуча Георгія Карася-Галинського привіз на підводі Олексій Копієватський.

А колишній голова сільради с.Текуча Трохим Михайлович 31.03.1938 під час допиту свідчив, що Карась-Галинський надсилав родичам листи з Польщі через село Грузьке.

І тоді стає зрозумілим цей надзвичайно ризикований і в той же час надійний маршрут. Саме прибувши в село Грузьке, де його всі знали як вчителя, він міг перечекаати деякий час, ознайомитися з обстановкою с.Текуча і м.Первомайська через своїх посланців, дістати бодай на перший випадок фальшиві документи.

І вже потім продовжувати свій шлях у рідні місця.

Герої триптиха Юрія Карася-Галинського — це пробуджені часом українці, які в борні за свої одвічні права і свободу ставали на прю зі злом на буремних просторах ХХ століття, щоб навіть ціною власного життя утвердити себе в сьогоденні і майбутньому. «І не раз у сні мені сонни плачуть-шумлять, тріщать моро-

зами північні сніги і ввижається тоді жахливий Усевлон, робота-каторга та бідолашні каторжники.

І згадую тоді я побратимів втечі — нещасних Рибченка, Галушача. Встає тоді живий староста Варбаш, безжурно-жертвенний Гудзь, смиренний дідусь Юрась, великий мученик отець Гавриленко та всі страдники засланці-земляки й друзі.

Я вірю, відчуваю! Моя кров, крик уярмленого мого народу бурлить і пристрасно шепоче: Скоро! Скоро настане день воскресний, день суду, час розплати! Сам Бог заступиться і пошле нам Визволення!» (С.375).

І щоб цей час настав, Юрій Карась-Галинський не щадив себе ні в юності, ні в зрілості. Саме у ті буремні роки він разом з 20-ма сільськими юнаками пішов здобувати волю Україні. Воював у гайдамацькому кінному полку імені К.Гордієнка. Брав участь у боях за Київ. Служив сотником у Івана Омеляновича Павлика. Після поразки УНР — відмовився емігрувати. Став працювати учителем української мови і літератури. Використовуючи найменшу можливість, прищеплював учням велику любов до України. Поступає вчитися в інститут народної освіти. Співробітничав з окружною редакцією. Згодом працює інспектором відділу народної освіти Уманського округу.

Авторитет і популярність сільського вчителя зростали з кожним роком. І надзвичайно активний український інтелігент не міг не зацікавити агентів ДПУ. А після того, як очолювана ним комісія дала негативний відгук про вивчення української мови — у всесильній окружній орга-

нізації — ДПУ — йому пригадали все — і участь в повстанських загонах, зв'язок з отаманом Дерешуком, підтримку українофілів, захист учителів з родин священників.

31 жовтня 1929 року Георгій Тимофійович був заарештований і невдовзі відправлений на Соловки — «освоювати безмежні багатства Півночі для побудови соціалізму». Будував залізницю Котлас — Усть-Сисольськ (нині Сиктивкар). Влітку 1930 року втікає з Усевлону і десь наприкінці 1930 року — вже у Львові. Злидарював. Зазнав переслідування польської поліції. І все ж — не здався. Поступає на навчання до Вищої школи міжнародної торгівлі, яку закінчує у 1936 році. Видає у Львівському видавництві «Червона калина» роман-триптих «Червоний чад», співробітничав з Львівським часописом «Дніпро».

Згодом переїжджає в містечко Корець під Рівним, де влаштовується працювати в земельній управі.

Двічі, весною 1935 р., у травні 1937 року — нелегально приїжджає у рідні місця. Зустрічається з друзями юності Трохимом Михайловичом, Іваном Ярошенком, Нестором Голядничуком, Всеволодом Кузьминським.

Востаннє Георгій Тимофійович побував у своєму рідному селі влітку 1943 року.

А вже взимку на початку 1944 року його не стало...

Та назавжди закарбувалася його віра у світле майбутнє Вітчизни. І сьогодні — звучить, як дзвін засто-роги, його пророче:

«Мітинги. Лунає українська мова, про Україну, про український люд — селянство. Фігурують боротьбисти, розпинаються за червону Україну...

— Убий в собі дух націоналізму, ... буржуйське. Ставай під прапор інтернаціоналізму, — повчав мене Моргуненко — вчорашній запеклий націоналіст». (С.27).

Та через кілька літ: «Війнуло крутим духом. Почалися арешти». (С.29). «Я часто думаю про той страхіття-світ й здригаюся у болях». (С.379).

«Я вірю, що...[світ], збагнувши грізну небезпеку, вчасно схаменеться ... , кине хатню гризню за матеріальні добри — посідання, вірю, що він сконсолідується і знищить ще неоперене царство — пекло червоно-золотої орди». (С.375).

